

Archeologie událostí, archeologie a historie. Poznámky k nové syntéze

Jan Bouzek

Nedávno se mi dostala do ruky v New Yorku vydaná kniha *Eventful Archaeologies, New Approaches to Social Transformations in the Archaeological Records* (editor Douglas J. Bolender, New York State University 2010), vzácný příklad svazku příspěvků k evropské archeologii v USA, s pokusy o užití archeologických pramenů k historické interpretaci.

Již od Binforda se americká archeologie ostře oddělila od historie a převládá tu přírodovědný přístup, jen trochu ovlivněný působením M. Eliade v Chicagu, francouzskou školou Análů, strukturalisty a Lévi Strausem. Editor svazku uvádí autory se zájmem o odlišení vývojových změn plynulých a náhlých, odlišných od *longue durée* francouzské školy Análů. Navazuje tak zejména na J. W. Sewella (2005) a varuje před pouze environmentálním přístupem, podobně jako J. Bintlif v téže svazku. Audouze a Valentin se pokoušejí začít s archeologií událostí už v paleolitu, celá první polovina svazku má příspěvky o pravěku, až do halštatu (Heuneburg), druhá začíná římskými provinciemi a historickou archeologií, blízkou historické škole Análů.

U nás je nejnámější pokus vycházet výlučně z artefaktů u E. Neustupného (zejména 2010), proti tomu se autor těchto odstavců snažil maximálně využívat historických pramenů, etnografických paralel a tradice legend a mýtů, tedy prodloužit dále do minulosti způsob obvyklý ve studiu v rané době dějinné (zejména 2009a; 2011; 2013; šířeji 2009b; 2018). Tázání potřebuje více přístupů a také uměřenost, nadhled, zdravý rozum, *sofrosyné*. I různost přístupů je užitečná.¹

Tento i další pokusy jsou podnětem i k následujícím úvahám.

1. Archeologie podává jen fragmentární výpověď o malé části holistického celku, který bychom měli rekonstruovat. Vedle indukce z pramenů (kasuistika) je zapotřebí také dedukce z okruhu období vymezující prostor pro hledání odpovědi.
2. Otázka území kmenů a kmenových svazů je výzvou bádání už od neolitu a eneolitu v době, kdy se už blížíme kompletnímu katastru osad a pohřebišť kultur. Hranice mezi sousedními okrsky ukazují neosídlené pásy, jejich existenci odlišné lokální varianty stylů artefaktů, zejména dostupné nám keramiky. Výrazné změny jak stylů, tak vzorů struktury osad ukazují proměny či vznik nových entit. Významnými v tomto směru jsou zejména území s hiáty v osídlení a výrazné změny hustoty a velikosti osad.
3. Podnětem tázání v tomto směru mohou být i z historie či etnografie známá členění svazů na kmeny, kde bývá obvyklý počet 12,² značí úplnost, a časově 7 fází či králů jako oktáva. Rozloha kmene bývá v etnografii kromě výrazných přírodních útvarů (hory, řeky, bažiny, jezera, stepi či pouště) dána i podle jiných pramenů obvyklým rozsahem ca 50 km² pro kmeny a 300 km² pro svazy kmenů (cf. Kuna 2004; Renfrew 2001). Pro Čechy je pozoruhodná i nápadná obdoba starších sídelních okrsků s Rudolfem Turkem rekonstruovanými raně slovanskými kmenovými územími (Turek 1957).³
4. Ještě v době počátku středověku patří k definici identity keramika a běžný ženský šperk,⁴ nejpřednější vrstva sebe definuje jako společenství nadkmenové elity. Ženský kroj bývá více tradiční a přináší více specifických informací než mužský.
5. Mocenské postavení a styky mezi sousedy ukazují jak neosídlené pásy, někdy i s ojedinělými nálezy či depoty mimo osídlené okrsky, tak nádoby či jiné artefakty mimo vlastní kulturní komplex – nabízejí

¹ Moje knížka *Mezi archeologií a historií* se měla nazývat podle tohoto Aristotelova pojmu „O *sofrosyné*“ při interpretaci a ukázat, jak překročení míry zdravé rozumnosti vede ke karikatuře, kterou lze snadno vyvrátit.

² 12 kmenů izraelských, po 12 iónských a etruských měst, egyptské župy.

³ Boiové v Itálii měli v době konečné porážky roku 191 př. Kr. ještě 120 kmenů, Galatové v Anatólii čtyři tetrarchie.

⁴ Srov. pannonské stély, stěhování národů.

podle kontextu vysvětlení jako exogamie, přesídlení, šíření náboženských hnutí, svatyně širšího nadkmenového významu, putování.⁵

6. V jiném kontextu s masakrem svědčí o válkách a jejich následcích.

7. V příkladech lze uvést hranice mezi sousedními kulturami v eneolitu a v pozdní době bronzové, systémy hradišť jako opevněných center administrativních či kultovních, obchodu, středisek redistribuce.

8. Hierarchie od hlavního centra s dálkovým, obchodem, sekundární pro redistribuci, případně terciární atd. (Wells 1993).

9. Cesty mohou být zajišťovány hradišti nebo ozbrojenci se zbraněmi i v hrobech, pokud možno šly po řekách či podél nich.

10. Stylový vývoj cyklický a pulzování k sobě patří (Neustupný 2011). Výchozí impuls se z ohniska rozšíří⁶ a časem se rozkládá na podskupiny, až ho nahradí další nový impuls, reflektující nové (náboženské) hnutí.

11. Vývoj cyklický nad lineárním obvykle převládá v kratších obdobích (raný, střední, zralý, pozdní styl), ale ve větším měřítku i jednosměrné změny lidské mysli: tak raný neolit „matriarchátu“ (podobný pueblům až do Malty a Kyklad)⁷ s přední úlohou žen, které také bojovaly a vlastnily domy, kněžky byly Sibyly; s pohárovými kulturami přichází nástup patriarchátu.

12. Podobně dostupnost těžby a tavby kovů a slitin postupuje po stupních vcelku lineárně, obdobně jako nástroje se vyvíjejí k funkční dokonalosti.

13. Migrace se většinou uskutečnila jako odpověď na krizi – sucho a neúroda, přebytek obyvatel, touha po lepším na jihu. Obyvatelé hor se stěhují málokdy, výjimku představují Valaši.

14. Klimatická fluktuace (obr. 1). Maximum kolísání teploty v kvartéru od -2 do +2 °C, průměrná precipitace ve střední Evropě kolísala mezi velmi vlhkým počasím a skoro stepí.

15. Politické poměry. Pravěk jako dějiny společenských entit – kmenů a federací – existoval od neolitu, větších od eneolitu, kdy také už nesvéprávní otroci, chrámové hospodářství a náčelníci – soudci. Králové a státní útvary – lze předpokládat od doby bronzové.

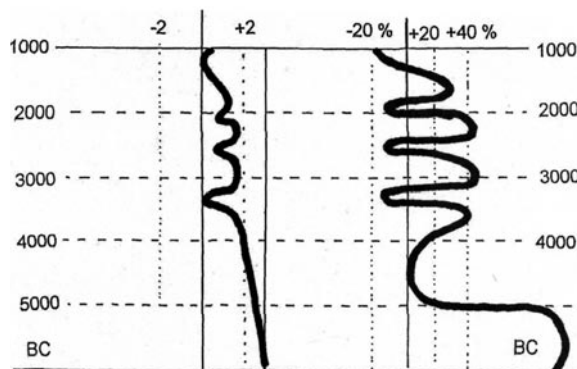
16. První města měl už prekeramický neolit, vyžadující administrativu i bez písma, doba knihy (Gellner 2001) nebyla podmínkou.

17. Zemědělství, dar bohyně i vyhnání z ráje, domestikace zvířat, adaptace podmínkám, přeměna půdy v černozem.

18. Kovy, planety, božstva, dny v týdnu: pondělí Luna stříbro, úterý železo Mars, středa cín Jupiter, čtvrtek rtuť Merkur, pátek Venuše měď, sobota Saturn olovo, neděle zlato Slunce.

19. Kalendář – megality, rondely – jeho znalost podmínkou zemědělství.

20. Stavební materiál podle dostupnosti – dřevo, kámen, hlína, architektura vztah k prostoru.

Obr. 1. Klimatické fluktuace: průměrná teplota a srážky cca mezi 5000 a 1000 př. Kr. v Čechách.

LITERATURA

Bolender, D. J. ed. 2010: Eventful Archaeologies, New Approaches to Social Transformation in the Archaeological Record. New York.

Bouzek, J. 2009a: Keltové českých zemí v evropském kontextu. Praha.

Bouzek, J. 2009b: Umění a myšlení. Praha.

Bouzek, J. 2011: Pravěk českých zemí v evropském kontextu. Praha.

⁵ Jako Abraham, Gilgameš a panny hyperborejské.

⁶ Např. A-horizont kultury se šňůrovou keramikou.

⁷ Pro ženskou demiurgii cf. Lévi Straus 1985.

- Bouzek, J. 2013: Vznik Evropy. Praha.
- Bouzek, J. 2018: Art and Mind. The Development of Human Mind as Seen Through the Art. Praha.
- Gellner, E. 2001: Pluh, meč a kniha, Struktura lidských dějin. Praha.
- Kuna, M. 2004: Prostorová archeologie. In: Kuna, M. a kol., Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle. Praha, 445–490.
- Lévi Straus, J. 1985: La potière jalouse. Paris.
- Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.
- Neustupný, E. 2011: Pulzování archeologických kultur. In Bárta, M. – Kovář, M. a kol., Kolapsy a regenerace. Cesty civilizací a kultur. Praha, 173–183.
- Renfrew, C. 2001: Prehistory. The History of Human Mind. New York.
- Sewell, J. H. jun. 2005: Logics of History, Social Theory and Social Transformation. Chicago.
- Turek, R. 1957: Die frühslawischen Stämmegebiete in Böhmen. Praha.
- Wells, P. 1993: Settlement, economy and cultural change at the end of the European Iron Age. Ann Arbor.

Eventful archeology and history – preliminary notes

Archaeological record is fragmentary, but part of holistic whole and offering useful information. Tribes with chiefs and judges existed since Neolithic, kingdoms since Bronze Age. Early Neolithic had traces of „matriarchal“ system, Copper Age was already patriarchal. Female dress is more closely keeping ethnic tradition than that of men. Stylistic evolution is in cycles, that of technologies linear. Peace and rule secured either armed warriors or hillforts as well as unsettled strips. Long distance trade had centres in main forts, redistribution in secondary centres. Agriculture was considered gift of goddesses, but also expelling from the paradise. Metals and planets were reflections of divinities, rondels and megaliths secured calendars, architecture depended of available material resources.

(English by Jan Bouzek)

Fig. 1. Schematic development of temperature and precipitation between ca. 5000 and 1000 B. C. in Bohemia.
